Ilija Cikač

Stota obljetnica prvog arheološkog istraživanja u Novigradu Podravskom

1. Uvod

Rad je nastao povodom stote obljetnice prvoga arheološkog istraživanja u Novigradu Podravskom koje je vodio dr. Viktor Hoffiller. Još 1925. godine u Novigrad Podravski pozvao ga je prof. Blaž Mađer kako bi pregledao otkrivene arheološke nalaze i pokrenuo prva arheološka istraživanja u ovoj općini i zajednici. Istraživanje je otkrilo ostatke temelja građevine iz razdoblja antike, za koje se smatra da su bili kupalište (thermae), odnosno dio jedne ladanjske vile (villa rustica).

Doktor Viktor Hoffiller rođen je u Vinkovcima 19. veljače 1877. godine. Studij arheologije, numizmatike, epigrafike i prapovijesti završio je u Beču, doktorirajući 1900. godine. Već je sljedeće, 1901. godine zaposlen u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a ravnatelj je bio od 1924. do 1951. godine, s prekidom tijekom Drugoga svjetskog rata. Od 1921. godine predavao je prapovijesnu i antičku provincijalnu arheologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Godine 1924. stekao je zvanje redovitog profesora klasične arheologije. Tijekom karijere istraživao je mnoga nalazišta sjeverne Hrvatske i Srijema. Uređivao je časopis Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva. Umro je u Zagrebu 17. siječnja 1954. godine. U povijest znanosti upisan je kao stručnjak za sve arheološke i povijesno-umjetničke discipline, za razdoblja od prapovijesti do novoga vijeka.[1] Uz ove podatke, treba opisati još nekoliko posebnosti ove iznimne osobe. Viktor Hoffiller bio je Nijemac iz Vinkovaca, vrlo poznatoga i slavnoga antičkoga, panonskog grada koji se nekada zvao Colonia Aurelia Cibalea. Doslovno oduvijek su Vinkovci bili vrlo važno mjesto, kako u okolišu, tako i u povijesti nastanjivanja toga prostora. Smatra se da kontinuitet naseljavanja toga prostora traje 8200 godina, a toga je lokalno stanovništvo itekako svjesno i time se ponosi. Svjestan slavne prošlosti i bogate baštine svoga rodnog mjesta, obrazovao se i stasao Viktor Hoffiller. Posebno vrijedi istaknuti njegove suradnje s međunarodnom znanstvenom zajednicom i zasluge za međunarodnu afirmaciju vučedolske kulture koja je obilježila vrijeme kasnoga bakrenoga doba na prostoru Hrvatske i šire.[2]

2. Okolnosti prije istraživanja u Novigradu Podravskom

Dr. Viktor Hoffiller je vjerojatno u Zagrebu upoznao prof. Blaža Mađera, jednu od najpoznatijih i posebno važnih osoba iz Novigrada Podravskog. Prof. Mađer ga je 1925. godine pozvao u Novigrad Podravski kako bi pregledao arheološke nalaze koji su se čuvali u tadašnjoj zgradi općine, preuzeo ih za Arheološki muzej u Zagrebu te obišao otkrivene zidove antičke građevine. O tom događaju i rezultatima istraživanja 1926. godine dr. Viktor Hoffiller napisao je tekst u knjizi *Časti i dobru zavičaja*, koja je okupila mnoge tadašnje stručnjake i autore koji su pisali o svemu što je bilo poznato o Novigradu Podravskom. Uredio ju je prof. Blaž Mađer s ciljem promicanja i kulturnog oplemenjivanja svojega rodnog kraja, a objavljena je 1937. godine. U tom radu piše da je Viktor Hoffiller prvi put zastao u Novigradu Podravskom 1910-ih godina, kada je proučavao starohrvatske grobove i u tu svrhu putovao u Kloštar Podravski. Kasnije, kada je proučavao

1 HOFFILLER, Viktor. Hrvatski biografski leksikon (1983. – 2025.), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2026. Pristupljeno 31. 1. 2026. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/hoffiller-viktor>.

2 MAĐER, Blaž: *Časti i dobru zavičaja.* Novigrad Podravski: Osnovna škola Blaž Madjer, 1992.

antičku rimsku cestu koja se pružala od Ptuja (*Poetovio*) do Osijeka (*Mursa*) uz Dravu, slutio je da je Podravina u to vrijeme bila dobro naseljena. Nalazi koje je pregledao bile su dvije prapovijesne urne iz vremena kasnoga brončanog doba (otprilike 1300. – 800. g. pr. Kr.), koje su pripisane kulturi polja sa žarama. Njih je na svojem imanju iskopao seljak Petar Trnski, koji je stanovao u Ulici Brežanci, kućni broj 517, koja se nalazila negdje na putu prema selu Javorovcu. Petar Trnski tada je obavijestio Viktora Hoffillera da se otkriveni stari zidovi nalaze pored kuće Mate Harabajze, također u Ulici Brežanci, na katastarskoj čestici 3284. Vlasnik Mato Harabajza ljubazno je dozvolio istraživanja koja su provedena naredne godine. Nekoliko godina kasnije na posjedu njegova susjeda Martina Brljeka otkriveni su temelji male četverokutne prostorije nepoznate namjene.

2. Istraživanje 1926. godine

Za potrebe pokretanja prvog arheološkog istraživanja u Novigradu Podravskom prof. Blaž Mađer unajmio je nekoliko radnika, a pridružili su im se i učenici srednjih škola koji su tada bili u svojim kućama jer su trajali praznici. Vjerojatno je to bilo u vrijeme uoči blagdana Uskrsa, kada su i vremenski uvjeti uglavnom stabilni i pogodni za arheološka iskopavanja. Samo iskopavanje trajalo je dva dana i tada su otkriveni temelji rimskog kupališta i nekoliko pokretnih nalaza, točnije ulomci opeka s otiscima žigova radionica iz Ptuja. Na njima su bili otisnuti natpisi M. I. F. (*Marci Iuni Firmini*), što označava ime majstora, i LAV. Prema tim nalazima građevina je datirana u vrijeme nakon 200. godine. Nakon iskopavanja cijelih temelja, koji su bili široki oko 60 cm, zabilježen je tlocrt svih prostorija, a u samom radu opisani su otkriveni slojevi tla i njihovi stratigrafski odnosi. Tijekom istraživanja na samom nalazištu okupilo se mnoštvo lokalnih stanovnika kako bi se svi zajedno fotografirali uz ovo veliko otkriće kulturne baštine. Postoje dvije fotografije koje se čuvaju u fotodokumentaciji Muzeja grada Koprivnice.[3] Posebno su zanimljive i iz perspektive etnologije jer se na fotografiji vidi da su mnogi od okupljenih ljudi tada još nosili tradicijsku odjeću. Seljak Petar Trnski postao je pravi suradnik na terenu i zbog njega je Viktor Hoffiller još nekoliko puta dolazio u Novigrad Podravski.

2. Kupanje u rimskom društvu i antičkoj kulturi

Iako je to teško raspoznati na skromnim ostatcima kupališta otkrivenima u Novigradu Podravskom, na zabilježenom tlocrtu vidi se složen raspored prostorija koji općenito odgovara pravilnostima građevina rimskih antičkih kupališta. Postojale su privatne i javne kupelji, različitih dimenzija i opremljenosti. Privatne se smatraju vrlo rijetkima jer su ih imali samo vrlo bogati ljudi sa statusom građana, viteza ili senatora. Činilo ih je nekoliko vrlo specifičnih prostorija. Sam proces kupanja u antici donekle je različit od onoga kojeg označava današnji pojam. Ipak, sličan običaj je u mnogim kulturama održan do danas. Osoba koja počinje kupanje kreće od prostorije koja je bila svlačionica (*apodyterium*), gdje se svlači i nanosi ulje na tijelo. Negdje uz nju bila je prostorija koja se može opisati kao zahod (*latrinum*). Nakon toga osoba je mogla otići u dvorište koje je služilo kao vježbalište kako bi vježbanjem potakla znojenje. Zatim je osoba ulazila u sobu s vrućim zrakom (*caldarium*), gdje je sa sebe posebnom strugalicom (*strigilum*) uklonila prljavštinu i znoj. Upravo taj dio procesa kupanja prikazan je na brončanom kipu atleta iz 2. ili 1. st. pr. Kr., koji je pronađen u moru kod otoka Lošinja, poznatom kao Hrvatski Apoksiomen. Nakon struganja kupač je mogao ući u bazen s vrućom vodom koji se nalazio u istoj prostoriji. Visoka temperatura postizala se složenim sustavom grijanja koji se nazivao hipokaust, prostirao se ispod poda prostorije i u šupljim zidovima, a bio je vezan s posebnom prostorijom koja je služila kao kotlovnica, u kojoj su bili spremnici s vodom i peći koje su grijale vodu za bazen i zrak koji se širio hipokaustom. Nakon boravka u vrućoj sobi i bazenu s vrućom vodom osoba je išla u „mlaku sobu" (*tepidarium*) na hlađenje i opuštanje. Na kraju kupač ulazi u hladnu sobu (*frigidarium*), u kojoj se nalazio bazen s hladnom vodom za potpuno osvježenje. Bolja kupališta su u ovom dijelu imala i bazen za plivanje. Proces kupanja bio je dovršen izlaskom iz bazena, sušenjem i nanošenjem ulja na tijelo. Kupanje se obično odvijalo poslijepodne, nakon dovršavanja dnevnih poslova. Bio je to dnevni ritual i dužnost svakog

3 Autor zahvaljuje Vesni Peršić Kovač iz Muzeja grada Koprivnice, koja ih je pronašla i podijelila za ovaj rad.

Slika 1. Prvo arheološko istraživanje u Novigradu Podravskom koje je pokrenuo prof. Blaž Mađer (Izvor: fotodokumentacija Muzeja grada Koprivnice).

rimskog građanina. Kupanjem se jasno odvajalo čisto od nečistog, načela u rimskoj religiji koja su se morala odvajati kako bi se postigla religijska čistoća, a ona je bila najvažnije stanje, u skladu s rimskom izrekom „zdrav duh u zdravom tijelu", što može podrazumijevati i čisto tijelo. Kupanje je često bila društvena aktivnost, prilikom koje su se ljudi zabavljali, sklapali poslove, kreirali politike i kovali urote. Redovito kupanje u svijesti Rimljana bilo je civilizacijski doseg i potvrda da su bolji od „Nerimljana", odnosno pripadnika drugih kultura, stranaca ili barbara, kako su ih oni nazivali. Muškarci i žene su se kupali odvojeni, što je u jednom trenutku propisano zakonom, i to sasvim goli, kako bi se na trenutak odvojili od društvenih i staleških razlika vidljivih čak i po odjeći i bili „jednaki".

Danas bi ono bilo slično kombinaciji posjeta sportskom igralištu ili teretani, sauni i plivačkom bazenu.

3. Arheologija Općine Novigrad Podravski danas[4]

Tragovi naseljavanja prostora Općine Novigrad Podravski mogu se pratiti barem od eneolitika, tj. bakrenog doba. U naselju Borovljani kod Kraljevog brega zabilježena su dva srednjovjekovna gradišta ili donekle utvrđena naselja na dominantnom položaju, s ulomcima keramike i komadima građevinskog materijala. Kod naselja Delovi na položajima Beljevine, Grede, Keljače i Poljane zabilježeno je barem trinaest nalazišta na brežuljcima u nizini uz potok Komarnicu, s prapovijesnim (brončano i željezno doba), antičkim i srednjovjekovnim nalazima, uglavnom ulomcima keramike i pokojim metalnim predmetom. Posljednja istraživanja na položaju Poljane odrađena su 2016. godine (voditelj Robert Čimin, Muzej grada Koprivnice). Istočno uz cestu iz naselja Javorovac prema Novigradu Podravskom, a zapadno uz Komarnicu, nalazi se srednjovjekovno gradište nazvano Poljan-Grad. Na ovom položaju nađeno je i nešto prapovijesnih nalaza. Na nekoliko položaja oko naselja Novigrad Podravski zabilježeno je barem sedam arheoloških nalazišta. Na položaju Brežanci ili Brežanec oko 1930. godine slučajno je pronađen paljevinski grob iz kasnog brončanog doba, pripisan kulturi polja sa žarama (12. st. pr. Kr.). U istočnom dijelu sela, na položaju Dragolovica, zabilježen je trag antičke ceste. Isto vrijedi i za mjesto groblja sv. Klare. Tamo su tijekom istraživanja 2022. i 2023. godine zabilježeni ostatci srednjovjekovnog naselja (srednjovjekovne Komarnice) koje se prostiralo podno brežuljka s grobljem i crkvom sv. Klare (voditelj Ivan Valent, Muzej grada Koprivnice). Pronađeni su ulomci keramičkog posuđa i nekoliko svakodnevno korištenih metalnih predmeta ili oruđa. Na Hrastovom brdu, sjeverno od brijega Prkos, zabilježeno je prapovijesno i antičko nalazište. U Koprivničkoj ulici slučajno je pronađen novac rimskog cara Julijana II. Apostate iz 4. st. Arheološki nalazi datirani od prapovijesti do srednjeg vijeka pronađeni su na položaju Poligačev mlin ili Bunarić. Još jedno gradište, moguće iz 14. st., nalazi se kod Pavetićeva mlina. U naselju Plavšinac smješteno je nalazište na uzvisini Klisa, gdje su zabilježeni sakralna arhitektura i groblje

4 ŠIMEK, Marina (ur.). Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, II. Izdanje, 1997.

iz kasnog srednjeg vijeka. Još jedan trag antičke ceste zabilježen je na položaju Vojvodin Potok. Položaj Rajićev brijeg u Srdincu vrlo je bogat nalazima, i to keramičkim ulomcima pripisanim kulturi polja sa žarama kasnog brončanog doba i keltsko-latenskoj kulturi mlađeg željeznog doba te srednjem vijeku. Ovdje valja spomenuti i četiri položaja u naselju Vlaislav. To su Gradina, tj. srednjovjekovno gradište datirano od 14. do 16. st., Mulji 1 s naseljima datiranim u starije željezno doba i srednji vijek, Mulji 2 s vrlo ranim naseljem eneolitika, naseljem kasnog brončanog doba i mlađeg željeznog doba te Mulji 3 s naseljem iz ranog brončanog doba. Većina nalazišta otkrivena je slučajno od vlasnika zemljišta, terenskim pregledima arheologa i ponekim istraživanjima. Danas se arheološka nalazišta mogu otkriti i usporedbom zračnih satelitskih snimaka i topografskih karata te geofizičkim istraživanjima tla. U svakom slučaju, do danas je na prostoru Općine Novigrad Podravski zabilježen velik arheološki potencijal.

4. Zaključak

Prostor Općine Novigrad Podravski vrlo je bogat arheološkom baštinom. Prvo arheološko istraživanje u današnjem smislu proveo je dr. Viktor Hoffiller, potaknut zalaganjem prof. Blaža Mađera 1926. godine. Nalazi rimskog antičkog kupališta otkriveni tim istraživanjem upućuju na postojanje ladanjske vile (*villa rustica*) ili postaje za odmor i promjenu konja uz rimsku cestu (*mutatio*) negdje između samih naselja Novigrada Podravskog i Javorovca. Sve to može biti poticaj za buduća istraživanja i prijedlog za ugradnju u kulturna događanja Općine Novigrada Podravskog i turističku ponudu ove zajednice.

5. Literatura i izvori

FELETAR, Dragutin; PETRIĆ, Hrvoje i suradnici: *Općina Novigrad Podravski – izabrane teme*. Koprivnica: Nakladna kuća Dr. Feletar, 2001.

KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira; WAGNER, Elizabeta: Brunšmid i Hoffiller, osnivači moderne sjevernohrvatske arheologije. Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice ..., 15 (1), 2008., 79–98. (preuzeto s https://hrcak.srce.hr/37615)

MAĐER, Blaž: Časti i dobru zavičaja. Novigrad Podravski: Osnovna škola Blaž Madjer, 1992.

RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Duje: *Viktor Hoffiller (1877-1954)*. Radovi Odsjeka za povijest umjetnosti 7, br. - (1981): 69–72. (preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/214490)

ŠIMEK, Marina (ur.): *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, II. Izdanje. Bjelovar: Muzejsko društvo sjeverozapadne hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, 1997.